ČITANJE KNJIGA POGIBELJNIH ZA VJERU ILI MORAL

Dr Jordan KUNIČIĆ

Kongregacija *Pro doctrina fidei* svojim aktom od 14. VI 1966. radikalno je izmijenila dosadašnje crkvene propise glede čitanja nekih knjiga. Radi se o knjigama pogibeljnima za čitaoce, to jest onim koje svojim sadržajem ili načinom izlaganja potkopavaju vjeru u dušama čitalaca, ili ih potiču na nemoral. Zato ih je Crkva unosila u popis zabranjenih knjiga — u *Indeks*. Sve knjige u tom Indeksu bile su ne samo smatrane kao pogibeljne nego i zakonski zabranjene.

Novi propisi crkvenog zakonodavstva označuju veliku prekretnicu u stoljetnoj praksi. I mnogi su odahnuli. Otupljena je jedna oštrica zastupnika liberalizma. — Ispovjednicima je skinut teški križ s leđa. — Pojednostavljena je procedura i za vjernike, ali mnoga još pitanja očekuju zadovoljavajući odgovor. Jedno je od tih pitanja: Kako će nove smjernice djelovati na stupanj vjerskog i moralnog života vjernika?

Činjenica je da onaj službeni Indeks, na snazi od XVI stoljeća, gubi vrijednost koju je do sada imao. Recimo bolje: vrijednost mu se sužava i koncentrira na moralno područje. Ispovjednici i vjernici traže novu orijentaciju. Što se promijenilo, što je ostalo na snazi u pitanju slobode čitanja knjiga pogibeljnih za vjeru ili moral vjernika?

ODGOVOR

Sadržaj novih smjernica. Od spomenutog dana Indeks ne posjeduje snagu crkvenog zakona. Tko čita knjige sadržane u Indeksu samim tim ne krši zakon Crkve, niti podliježe kaznama; dosljedno, ne ogrešuje se u savjesti. Ne griješi prema pozitivnom zakonu.

Indeks ipak ima svoju vrijednost. On zadržava »vigorem moralem«. Vrši ulogu savjetnika, upozoritelja, idejnog vodiča, prijatelja. Time se stav vjernika prenosi isključivo na moralno područje. Pozitivne odredbe više ne funkcioniraju.

Do sada je Crkva, nekako čvrstom rukom, čuvala vjernike od pogibeljnih knjiga. Odgovornost pred Bogom za povjerene duše diktirala joj je stroži stav. Odgovornost nije prestala. Ali Crkva baca na stranu zakonski okvir te apelira na »zrelu savjest vjernika«. To ne znači da bilo koja savjest postaje vodičem u pitanju raznih knjiga. Samo ispra-

vna, zrela savjest postaje mjerilom kako se ima postupati u odnosu prema pogibeljnim knjigama. Crkva očekuje od vjernika da sami odstrane takve knjige. Ili da uzmu mjere opreza kada ih moraju čitati.

Znači li to da je Crkva postala popustljiva? Ne. Razborita prije, razborita danas. Odlučno i ozbiljno traži od vjernika da slušaju njene savjete. Da slijede glas ispravne i zrele savjesti. Krist je rekao, da tko prezire Crkvu prezire njega i onoga koji ga je poslao (Lk 10,16). I strogi savjeti strogo obavezuju. Kao stroga smjernica. U novim crkvenim smjernicama krije se snaga jača od savjeta. To je moralna zabrana.

Ta moralna zabrana čitanja pogibeljnih knjiga izvire iz samog moralnog zakona zapisanog u ljudskom srcu. Kada Crkva poziva da se vjernici čuvaju tih knjiga, ona postupa kao duhovna vlast (Mt 28,18). Ne mora uvijek njena volja biti uokvirena u sankcije zakona i kazna. Podanici su dužni slušati njene smjernice uvijek. Veže ih posluh. Jer — to treba dobro pamtiti — Crkva nije »digla ruke« s tako važnog zadatka.

Zadatak kontrole leži na novoj Kongregaciji. Ona će pomagati biskupima da se pravilno ocijene razne knjige s vjerskog i moralnog gledišta. Nastojat će promicati zdravu kulturu. Knjigama, sastancima, dijalogiziranjem i sl. Pisci koji svojim spisima budu vrijeđali vjeru ili moral bit će pozvani da svoje zablude opozovu. Bit će pozvani ljubazno, ali odlučno. Ukoliko oni to budu htjeli, Crkva će i javno iznijeti svoj sud. Dat će ocjenu. A to će biti moralna zapovijed, odnosno zabrana.

Temelj zainteresiranosti Crkve. Stav Crkve ne smijemo ni krivo ni jednostrano tumačiti. Ako je promijenila metodu, nije prestala postupati razborito. Bilo da majka miluje svoje dijete, bilo da ga kažnjava, ona uvijek postupa kao majka. Razboritost je elastična. Blaga i stroga. Kako diktiraju prilike. Kako traži više dobro. U svrhu da se izbjegne većemu zlu. »Zlatna sredina« je plod kreposti i pomoći s neba. A tih darova Crkvi ne fali. Niti će joj ih uzmanjkati u budućnosti.

Crkva i danas mora propovijedati istinu (Mt 16,15). Lažnih proroka ima i danas (Mt 7,15). Pozvana je da se posluži auktoritetom (Lk 10,16). Niti jedno slovce od povjerenih joj istina ne smije biti ukinuto. Niti se što smije nadodati (Mt 5,19; Gal 1,9; Otkr 22,18-19). Krivotvoritelje autentične nauke treba pozvati na red. Njihove knjige do potrebe i spaliti (Dj 19,19). Ako Crkva mijenja metodu, ne mijenja temelj na kojemu se osniva njena dužnost bdjenja nad duhovnim zdravljem vjernika.

Svaki je vjernik na njenoj brizi kao da je on sam na svijetu. Nijedna ovca ne smije poginuti (Iv 10,3). Crkva ih čuva od najamnika, te ih nastoji hraniti sočnom hranom a ne bajkama (Mt 7,15;2 Tim 4,4). Nije propisana nikakva jednooblična metoda. Radije treba gledati na načelo primjerenosti (1 Kor 3,2). Prilike će možda tražiti da se nastupi i u nevrijeme. Da se prijeti ili kara (2 Tim 3,2). Još gore: da se postupa s vjernicima kao s poganima (Mt 18,17). Treba čuvati pravu Kristovu nauku (Mt 28,19). Efikasno se brinuti za njihove savjesti (Iv 10,11). Danas kao i sutra.

Sa sociološkog gledišta nameće nam se ista misao. I s tog gledišta Crkva osjeća svoju odgovornost. Crkva je društvo i zajednica. A koja država pušta da se u njoj šire subverzivni nazori? Da građani postupaju po načelima pogibeljnima za red, mir i društveni napredak? Istina je da su ideje ili nazori stvar pojedinaca, ali netom te ideje ili nazori uđu u društvo ili zajednicu, one posjeduju moć djelovanja na njihove članove. Time padaju pod vlast toga društva. I Crkva se ima pravo pozvati na tu dužnost. I ona je kao vidljivo društvo i zajednica.

Promotrimo isto pitanje i sa psihološkog gledišta. Tko upotrebljava svoju slobodu da širi neistinu, da čini zlo, taj dokazuje da zloupotrebljava slobodu. Nitko nema prava da se poziva na slobodu u svrhu da čini zlo drugima. Naprotiv,svatko je dužan biti graditeljem društva u kojem se nalazi. Širiti istinu i moral. Usavršavati se. Napredovati u vrijednosti na korist svoju i na korist zajednice.

Ostaje ono glavno. Svaki je čovjek dužan živjeti tako da doista postigne svoju vječnu sreću. Zato je potrebna vjera i krepostan život. Te darove treba čuvati. Nastojati oko toga da se razviju do punine određene od Providnosti. Nije moguće ustrajati u stanju vjere i kreposti bez nastojanja, angažiranja. Prije svega treba ukloniti zapreke. Boriti se protiv zla: neistine i grijeha. Izbjegavati sve bližnje prigode zla i grijeha.

Iz ovoga je očita obaveza moralne naravi: svaki onaj koji se svjesno, hotično, slobodno stavlja u bližnju prigodu grijeha dokazuje da je spreman učiniti i grijeh. Da je raspoložen prema grešnom činu. A to znači da već griješi zlim raspoloženjem ili spremnošću na grijeh. To raspoloženje je propast (Crkv 3,27).

Nemojmo pretjeravati. Istina je da je svaki čovjek po prirodno-moralnom zakonu dužan izbjegavati i bližnju prigodu grijeha, ali, gledajući samo moralnu stranu pitanja, moramo reći da jedna te ista knjiga može predstavljati pogibelj za jednoga a ne za drugoga (relativna pogibelj). A ima knjiga koje po svojoj naravi ili općenito predstavljaju pogibelj zalutanja u vjeri ili moralu.

Na temelju ove istine Crkva je pozivala i poziva pastire duša da upozoravaju vjernike na tako pogibeljne knjige. Da im skrate posao. Da im pomognu otkriti pogibelj koju sami ne bi otkrili (kan. 1405,§ 2; 1397, § 4). Time je samo naglašavala i naglašava prirodni moralni zakon, a također ispunjava svoju misiju bdjenja nad sudbinom duša vjernika.

Zaključak je očit: zabranjeno je i danas na temelju prirodnog moralnog zakona čitati, slušati, objelodanjivati djelo, odnosno sve što donosi pogibelj grijeha i koliko donosi tu pogibelj. Gdje nema pogibelji grijeha, nema ni zabrane. Za koga ne opstoji ta pogibelj, ne postoji ni zabrana. Toliko opstoji zabrana, koliko opstoji pogibelj.

Izlaganje pogibelji čitanjem pogibeljnih knjiga je grijeh. To je očito. Dapače može biti i teški grijeh. Svrha je: izbjegavanje pogibelji, odstranjivanje duhovne štete. Svrha je ozbiljne, teške naravi. I obaveza čuvanja od teške štete ne može biti nego teška. Stari su govorili da bi to mogao biti grijeh po svojoj naravi (ex suo genere) težak. Koliko je bližnja pogibelj teškog grijeha — teški će grijeh biti svjesno, hotično izla-

gati se toj pogibelji čitanjem dotičnih knjiga. Ako je pak samo daleka pogibelj teškog grijeha ili je bližnja pogibelj lakog grijeha od čitanja nekih knjiga, i grijeh izlaganja tim grijesima bit će lake naravi.

Spomenuo sam i pogibelj relativne naravi. Ima knjiga, recimo, pogibeljnih za mlade i neiskusne, manje pogibeljnih za starije i iskusne čitaoce. Te knjige su zabranjene onima kojima donose pogibelj, i toliko su zabranjene koliko donose tu pogibelj grijeha. Razumije se, ako nema razloga čitati te knjige, preporučljivo je svima da ih ne čitaju.

U čemu se sastoji izmjena zakonodavstva? Dosadašnji crkveni zakon osnivao se na pretpostavci da su knjige unesene u Indeks svakomu pogibeljne. Zabrana čitanja je obvezivala svakoga (lex fundata in praesumptione periculi). Nestalo je zabrane pozitivnog zakona. Zabrana je postala više relativne naravi, kako je rečeno gore. U tome je velika promjena. Kršćanin je pozvan da sam prosuđuje svoje raspoloženje, svoj stupanj savršenosti, čvrstoće u vjeri i kreposti.

Zar su kršćani postali krepsniji? Neka na to odgovori tko zna. Sigurno je da iskonski grijeh nije prestao. Sklonost na zlo traje i dalje. Grijeh hara. Koliko će pojedinaca misliti da ukidanjem pozitivne zabrane i cenzura ne vežu više nikakvi obziri prema pogibeljnim knjigama?! Sudbonosno bi bilo to mišljenje.

U nečemu je izmjena zakona bez sumnje na korist. Ispovjednici nijesu uvijek ispravno primjenjivali crkveni zakon. Imao sam slučajeva da su neki ispovjednici smatrali da su i neka djela izvorno pisana na hrvatskom jeziku pod udarom cenzure. Bilo je ispovjednika koji nijesu pazili na to da ima dosta uvjeta i sa strane počinitelja, bez kojih se ne upada u cenzuru. Zanemarivali su uvjete i sa strane samog čina čitanja. Nijesu uočavali kako ispričava od cenzure neznanje, teški strah, nemogućnost i sl. U jednu riječ: ukidanje cenzura djelo je pastoralne mudrosti, na kojemu moramo biti zahvalni Providnosti. A da i ne govorimo kolike su se zamke za savjest krile u tom zakonu-zabrani.

Smiju li se čitati pogibljene knjige uz prekaucije? Evo u čemu je pitanje. Čitalac umuje: ona knjiga je doista sablazna. I za mene. Ali ja ću upotrijebiti mjere opreza, da mi knjiga ne naškodi. To znači: čitalac će nastojati izjednačiti pogibelj s onom u kojoj ljudi redovito ne stradavaju. Bližnju pogibelj pretvorit će u daljnju.

Na ovo odgovaram, da je samo onaj opravdan pretvarati bližnju pogibelj u daljnju koji je dužan iz teških razloga čitati tu knjigu. Za onoga koji nije dužan čitati knjigu vrijedi ovo pravilo: nije mu dopušteno čitati tu knjigu niti ako samo vjerojatno pa ni vjerojatnije smatra da mu neće naškoditi, jer u tim slučajevima nije dopušteno slijediti ni probabilizam ni probabiliorizam, nego treba slijediti partem tutiorem, tj. izbjegavati bližnju pogibelj smrtnog grijeha, koju čitalac doista može izbjegavati, a kojoj bi se slobodno izložio.

Ako je potreba, ili opstoji naredba čitanja? To se događa studentima. Moraju zadovoljiti školskim obavezama. Vrijedi i za stručnjake, jer im je potrebno čitati te knjige u svrhu naobrazbe.

Odgovor je lak. Primjenjuju se pravila odgovornosti za čin s dvostrukim učinkom. Koliko se ostvaruju uvjeti dopuštenosti čina, čitalac

je ipak dužan bližnju prigodu pretvarati u daljnju, kako se općenito uči u moralci. Koliko je dužan izbjegavati pogibelj grijeha, dužan je izbjegavati i posljedice te pogibelji, drugim riječima, upotrebljavati mjere da pogibelj ne djeluje ili da njena snaga oslabi.

Koje su to mjere? One se uzimaju prema slučaju. Čitalac će, recimo, koncentrirati pažnju samo na objektivnu nauku, skretat će misli na svijet van sebe, suzdržavat će pokrete senzibiliteta, obuzdavat će maštu itd.

Ako je pogibelj daljnja ili neznatna? Ima zrelih ljudi. Afektivni je život kod njih učvršćen. Strasti su dovedene u ravnotežu. Čitanje pogibeljnih knjiga za njih predstavlja samo daljnju pogibelj, tj. u kojoj manje ljudi ili rjeđe sagriješi.

Međutim, netom rečemo »pogibelj«, izričemo i dužnost svakog čovjeka da tu pogibelj izbjegava. Dovoljan je i manje važan razlog da se u tom slučaju opravda čitanje takvih knjiga. Ali razlog mora opstojati. Razlog objektivne naravi. Uvijek proporcionalan pogibelji. A pogibelj će se mjeriti prema raznim okolnostima, npr. prema ukorijenjenosti pojedinaca u kreposti.

Zaključak. Rečeno je da će Crkva i nadalje označavati pogibeljne knjige. Kako? U aktu Kongregacije se govori »apte providebitur«. Na prikladan način. Izvjesno je da će poimenice spominjati njihove pisce. To će biti važno i odlučno upozorenje.

Dužnost je svih vjernika da slijede ta upozorenja. U ime posluha i pijeteta prema crkvenoj vlasti. Ono što Crkva naučava svojom redovnom vlašću traži od vjernika posluh, nadovezuje se na posluh prema Kristu (Lk 10,16). Prezir te opomene znači prezir prema Kristu (isto mj.).

Crkva je prepustila veću odgovornost vjernicima. Pruža im se prigoda da čine dobro i bježe od zla iz unutarnje pobude. Da dokažu veću ljubav. Da ne budu kao robovi koji se straše kazne. A ta spontanost, ta ljubav, to unutarnje raspoloženje jest ono glavno. »Slovo ubija, a Duh oživljuje« (2 Kor 3,6). Sinovi smo Duha a ne slova zakona.

SUMMARIUM

Quid in notificatione Congregationis pro doctrina fidei, die 14. VI 1966. publici iuris facta, notandum occurrat, articulus examinare intendit. Index librorum prohibitorum, qui dicebatur, vigorem suum moralem servat etiam in posterum. Hinc omnes invitantur cavere ab illis scriptis, quae fidem ac bonos mores in discrimen adducere possint. Idem tamen Index vim positivae legis cum adiunctis censuris amplius non possidet. Ad maturam christifidelium conscientiam Ecclesia intendit appellare. Nec Ecclesiae quoad hoc quisquam ius et officium invigilandi denegare audeat. Doctrina de actu cum duplici effectu necnon de liceitate, an secus, sese periculo peccandi exponendi, hic pressius applicanda venit. Seipsum exponere proximo periculo peccandi lectione librorum, de quibus loquimur, constituere potest peccatum grave. Periculum dicas nec semper nec pro omnibus aequale. Lex ergo nunc

potius relative audit. Hucusque lex fundata dicebatur in praesumptione periculi, nunc autem potius relativum quemdam sensum induit, iuxta varias circumstantias iudicanda, utpote non amplius ordinem positivae legis involvens, sed ad ordinem moralis legis restricta manens. Nec precautionibus adhibitis libri, de quibus agitur, legi permittuntur, nisi ratio talis existat quae occasionem proximam in remotam convertere iustificat. De remotis vel levibus periculis, facilior responsio. Quinam fructus ex hac mutatione expectandi? Responsio ardua, sed speramus optimi. Caeteroquin Ordinariorum et S. Sedis ius et officium est invigilandi et scripta nocua etiam publice reprobandi, ut animarum bono qua par est firmitate consulatur. Quo modo? Apte providebitur.